

Eläkkeet avioero-osituksessa – katsaus väitöskirjatutkimukseen

Tiina Väisänen

OTT, kärjätuomari, Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

1

ELÄKKEET AVIOERO- OSITUKSESSA

TUTKIMUS LAKISÄÄTEISTEN
TYÖELÄKEOIKEUKSIEN
MERKITYKSESTÄ AVIOERON JÄLKEEN
TOIMITETTAVASSA OMAISUUDEN
OSITUKSESSA

Tiina Väisänen

Akateeminen väitöskirja, joka Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi Kielikeskuksen Juhlasalissa, perjantaina 30. syyskuuta 2022 klo 12.

With an English summary.

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

21.4.2023

2

Esityksen sisältö

- Tutkimuksen tausta
- Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne
- Työeläkeoikeudet osituksessa
- Lyhyesti eläkkeiden osituksessa aiheuttamista epätasapainoisista tilanteista
- Lopuksi

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

3

Aluksi: Tutkimuksen tausta

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

4

Finlex > Oikeuskäytäntö > Korkein oikeus > Ennakkopäätökset > 2016 > KKO:2016:67

KKO:2016:67

Dokumentin versiot

[Pä Svenska](#)**Avoliitto - Omaisuuden ositus - Osituksen moite - Ositukser sovittelu**

Diaarinumero: S2014/892

Antopäivä: 20.10.2016

Taltio: 2137

A:n ja B:n välillä toimitettiin ositus avioeron perusteella. Ositettavaan omaisuuteen kuului B:n omistama kommandiittiyhtiö. Se oli ottanut kaksi vapaaehtoista eläkevakuutusta, joissa B oli edunsaajana.

Korkein oikeus katsoi ratkaisusta tarkemmin ilmenevillä perusteilla, että eläkevakuutusten takaisinostoarvot oli otettava huomioon kommandiittiyhtiön arvoa osituksessa määritettäessä. Takaisinostoarvoista oli kuitenkin vähennettävä niihin liittyvä pillevä verovelka.

Eläkevakuutusten huomioon ottamisen seurauksena B joutuisi maksamaan A:lle tasinkona määrän, joka vastasi lähes puolta eläkevakuutusten nettoarvosta. Kun eläkevakuutukset muodostivat olennaisen osan B:n muutoin selvästi A:n lakimääräistä eläkettä alhaisemmasta eläketurvasta, eläkevakuutuksista johtuva tasingonmaksuvelvollisuus johtaisi B:n kannalta kohtuuttomaan lopputulokseen ja siihen, että A saisi perusteettomasti taloudellista etua. Siksi ositusta soviteltiin määräämällä, että B:n ei ollut maksettava tasinkoa A:lle.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

5

TUTKIMUKSEN TAUSTA

- ▶ Ensimmäinen impulssi tutkimusaiheeseen ratkaisusta KKO 2016:67.
- ▶ Toimin esittelijänä tuossa jutussa ja sitä valmistellessani totesin, että:
 - ▶ eläkkeet avioero-osituksessa on juridinen aarrearkku,
 - ▶ aihe jota ei ole Suomessa tutkittu (keskustelun tarvetta ovat tosin herätelleet esim. väitöskirjoissaan Välimäki (1995 s. 165-166) ja Gottberg (1995, s. 91-93)
 - ▶ sen sijaan muualla Pohjoismaissa ja myös muualla Euroopassa ja Yhdysvalloissa eläkkeistä osituksessa on keskusteltu paljon, ja eri maissa on myös eri sisältöistä sääntelyä asiasta.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

6

ENSIN HUOMIO OLI VAPAAEHTOISISSA ELÄKEVAKUUTUKSISSA

- ▶ Ensin ajatus oli, että tutkimus koskisi vapaaehtoisia eläkevakuutuksia ja niiden osituksessa puolittamisperiaatteen näkökulmasta (AL 100 §) aiheuttamia epätasapainoisia tilanteita (KKO 2016:67 näkemykset ja niiden jatkokehittely).
- ▶ Epätasapainoa aiheutuu muun ohella siitä, että:
 - ▶ lakimääräisiä työeläkkeitä ei oteta osituslaskelmassa huomioon (AL 35 § 3 mom) mutta
 - ▶ vapaaehtoiset eläkevakuutuksen otetaan (aikaisempi oikeuskirjallisuus ja KKO 2016:67).
- ▶ Epätasapainoisia tilanteita ei kuitenkaan aina päästä korjaamaan osituksen sovittelusäännöksen keinoin (103b §)
- ▶ Sovittelusäännös mahdollistaa nimittäin sovittelun lähtökohtaisesti vain enemmän omistavan puolison eduksi (ks. AL 103 b § 2 momentti).

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

7

SITTEMMIN KESKIÖSSÄ LAKISÄÄTEISET TYÖELÄKEOIKEUDET

- ▶ Tutkimuksen kuluessa havahduin kuitenkin:
 - ▶ **yhtäältä** siihen, että vapaaehtoiset eläkevakuutukset ovat vähenevä omaisuuslaji (HE 159/2009 vp s. 21): uusia eläkevakuutuksia ei juuri oteta, joten niiden ongelmat eivät riitä kokonaiseen väitöskirjaan ja
 - ▶ **toisaalta** siihen, että kokonaiskuvan saaminen edellyttää laajempaa myös lakisääteisten työeläkkeiden tarkastelua.
- ▶ Sittemmin tutkimuksen **keskiöön tulivat työeläkkeet**, vapaaehtoiset eläkevakuutukset kulkivat rinnalla vertailukohtana.

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

8

TYÖELÄKKEET OVAT ERITTÄIN MERKITTÄVIÄ VARALLISUUSOIKEUKSIA

- ▶ Työeläkeoikeudet ovat taloudellisesti erittäin merkittäviä.
- ▶ Tilastojen mukaan kaikkien Suomessa kertyneiden työeläkeoikeuksien yhteenlaskettu arvo on samaa suuruusluokkaa kuin kotitalouksien nettovarallisuus yhteensä
 - ▶ Kaikkien kotitalouksien nettovarallisuus oli vuoden 2020 lopussa 681,6 miljardia euroa (SVT Rahoitustilinpito 2020).
 - ▶ Rahastoitujen työeläkeoikeuksien arvo oli vuoden 2021 lopussa 255 miljardia euroa ja kaikkien jo kertyneiden eläkeoikeuksien arvo on noin kolme kertaa tätä suurempi. Ks. Tela ry 2021 ja tela.fi/tyoelakkeiden-rahoitus/rahoituksen-periaatteet/rahastointi/.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

9

ELÄKKEISTÄ OSITUKSESSA ON MUISSA POHJOISMAISSA KESKUSTELTU PALJON

- ▶ Asiaa on pohjoismaisessa oikeustieteessä tutkittu. Esimerkkinä:
 - ▶ ruotsalaisen Margareta Brattströmin väitöskirja Makars pensionsrättigheter (2004),
 - ▶ norjalaisen Sigrid Fæhnin tutkimus ja samanniminen artikkeli Modernisert folketrygd og deling av pensjonsrettigheter på skifte mellom ektefeller (2006),
 - ▶ Norjalaisen Tone Sverdrupin artikkeli Bør pensjonsrettigheter deles ved skilsmisse (2020)
 - ▶ tanskalaisen Gitte Melgaard Abrahamsenin väitöskirja Pensionsudlignende regler ved separation og skilsmisse (2014).

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

10

ASIAA ON POHDITTU POHJOISMAISSA MYÖS LAINSÄÄDÄNTÖTASOLLA

- ▶ **Ruotsissa** asiaa on pohdittu laskujeni mukaan yhteensä 10:ssä eri valiokuntamietinnössä ym.

LU 1962:27, s. 239; SOU 1971:19, s. 45–46; SOU 1981:61, s. 220–223; SOU 1987:55, s. 154–156; SOU 1990:76, s. 343–344, 348 ja 364; Ds 1992:89, s. 65; Prop. 1993/94:250, s. 133; SOU 1994:20, s. 307–308; SOU 1995:8, s. 9 ja 63–85 sekä Ds 2016:19, s. 226–231.

- ▶ **Norjassakin** asiaa on useamman kerran käsitelty lainvalmistelutasolla.

Norjassa Innstilling 1965, s. 13–14; NOU 1987:30 Del II, s. 90 ja 132; NOU 1994:6, s. 97 ja 213–214; St.meld. nr. 35 (1994–1995), s. 208–211; NOU 2004:1, s. 99 ja 291–296 ja St.meld. nr. 12 (2004–2005), s. 171–176

- ▶ **Samoin Tanskassa**

Betænkning V, nr. 501/1968, s. 8–16; Betænkning 1293/1995, s. 39–58; Betænkning 1466/2005, s. 18–22 ja 169–209 ja Betænkning 1552/2015, s. 222–227.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

11

MUUT KV SELVITYKSET

- ▶ Tarve korjata puolisoiden eläkeoikeuksien epätasapainoa erotilanteessa on tuotu esille myös erilaisissa eläkejärjestelmämme kehittämistä koskevilla kansallisilla ja kansainvälisillä selvityksillä
 - ▶ Naisten syrjinnän poistamista koskevan YK:n CEDAW-yleissopimuksen toimeenpanoa valvova komitea on nostanut sen esille suosituksissaan (CEDAW 2013, kohta 47 ja CEDAW 2014, s. 11, kohdat 38 ja 39).
 - ▶ Eläketurvakeskus on pohtinut asiaa teettämässään selvityksissä (Barr 2013, s. 43 ja Hietaniemi 2014, s. 69–73)
 - ▶ Eri maiden eläkejärjestelmiä vertaileva Melbourne Mercer Global Pension Index (MMGPI 2020, s. 32) on tarkastellut asiaa.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

12

Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rakenne

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

13

Tutkimuksen pääkysymys

- Tulisiko puolisoiden avioliiton aikana ansaitsemia työeläkeoikeuksia pitää heidän avio-oikeuden alaisina varoinaan avioero-osituksessa?
 - Tämä tutkimuskysymys on jaettu kolmeen alakysymykseen, joista jokainen on riippuvainen paitsi toisistaan myös kysymyksiin annetuista vastauksista.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

14

Tutkimuksen alakysymykset

- 1: puoltaisivatko aviovarallisuusjärjestelmämme systemaattiset ratkaisut ja keskeiset periaatteet tulkintaa, jonka mukaan työeläkeoikeudet tulisi nähdä ao-omaisuutena?
- 2: olisiko työeläkeoikeuksien osittaminen mahdollista jo nykysääntelyä tulkitsemalla eli nykyistä vakiintunutta tulkintaa muuttamalla?
- 3: olisiko nykysääntelyä tarpeen muuttaa *de lege ferenda* ja millä tavalla muutos olisi mahdollista toteuttaa?

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

15

Tutkimuksen rakenne

- 1 luku: Johdanto
- 2 luku: Eläkkeiden tarkoitus: sosiaaliturvaa vai varallisuutta
- 3 luku: **Osituksen pääkysymys: mikä varallisuus oikeudenmukaisen osituksen kohteeksi?**
- 4 luku: **Puolisoiden työeläkeoikeudet osituksen ulkopuolelle jäävänä varallisuutena: vallitseva lainopillinen kanta ja sen arviointi**

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

16

Tutkimuksen rakenne

- **5 luku: Erilaisten eläkeoikeuksien erilainen kohtelu: puolisoiden yksityiset eläkeoikeudet ositettavana varallisuutena**
- **6 luku: Eläkeoikeuksien osituksessa aiheuttamat epätasapainot ja osituksen sovittelu (AL 103 b §)**
- **7 luku: Nykyisen oikeustilan kriittinen arviointi**
- **8 luku: Malleja uudeksi järjestelmäksi**
- **9 luku: Johtopäätökset**

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

17

Rajaukset

- Tutkimuksen ulkopuolelle on kokonaan rajattu
 - Jäämistöositukset
 - Kv. tilanteet
 - Elatusapu (ks. vastaväittäjäni prof. Markku Helinin kritiikki: olisi voinut olla syytä tutkia tätäkin)
 - Avoliitot

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

18

Työeläkeoikeudet osituksessa

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

19

Taustalla: Avio-oikeuden tarkoitus

-> puolisojen yhteisten ponnisteluja hedelmien puolittaminen

- Avio-oikeuden tarkoituksena on turvata puolisojen **oikeudenmukainen** ja **yhtenäinen** taloudellinen kohtelu avioliiton päättyttyä.
- Sääntely perustuu oletukseen, jonka mukaan:
 - ▶ Puolisojen välillä vallitsee avioliiton aikana **taloudellinen yhteisyys** ja he myös **toimivat perheen hyväksi parhaan kykynsä** mukaan.
 - ▶ Puolisojen taloudelliset ponnistelut perheen hyväksi ovat **yhtä arvokkaita**.
- Näistä syistä puolisojen yhteisten ponnisteluja **välittömänä** tai **välillisenä** kohteena olleen omaisuuden arvomääräinen säästö katsotaan oikeudenmukaiseksi **puolittaa** avioliiton päättyessä.

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

20

Työeläkeoikeudet usein ovat tällaisia yhteisten ponnistelujen hedelmiä

- Ne eivät ole yksin sosiaaliturvaa, vaan myös **ansiotuloon perustuvaa**, perustuslaillista omaisuudensuojaa nauttivaa **varallisuutta**
- **Toinen puoliso** yleensä **välillisesti** avioliiton aikana **vaikuttaa** niiden kerryttämiseen.
- Ne ovat eräänlaista **myöhennettyä palkkaa** ja siten ne voidaan perustellusti rinnastaa puolisojen muuhun ansio-omaisuuteen.
- Työeläkeoikeudet myös **jakautuvat joskus epätasaisesti** puolisojen kesken, siitäkin huolimatta, että usein molemmat puoliset osallistuvat ansiotyöhön.
- Syitä tähän voivat olla esimerkiksi perheen sisäinen työnjako tai toisen puolison toimiminen yrittäjänä.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

21

NYKYISEN VAKIINTUNEEN TULKINNAN ARVIOINTI

- Nykyinen vakiintunut tulkinta on se, ettei työeläkeoikeuksiin sovelleta avio-oikeutta koskevia määräyksiä -> ne jäävät osituslaskelman ulkopuolelle
- Toisaalta AL 35:3 §:n vakiintunut tulkinta kuitenkin on se, että tällaisiin luovutuskelvottomiin tai henkilökohtaisiin oikeuksiin voidaan tapauksesta riippuen soveltaa avio-oikeutta koskevia määräyksiä myös osittain.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

22

AL 35:5 §

- Kumpaisellakin puolisoilla **on avio-oikeus toisen omaisuuteen**. Sen nojalla saavat omaisuuden osituksessa eloonjäänyt puoliso ja kuolleen puolison perilliset taikka kumpikin puoliso puolet puolisoitten omaisuuden säästöstä, sen mukaan kuin IV osassa tarkemmin säädetään.
- [...]
- **Oikeuteen, jota ei voida luovuttaa tai joka muuten luonteeltaan on henkilökohtainen, on avio-oikeutta koskevia määräyksiä sovellettava ainoastaan sikäli, kuin ne eivät ole vastoin sitä, mitä sellaisesta oikeudesta erityisesti on voimassa.**

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

23

NYKYISEN VAKIINTUNEEN TULKINNAN ARVIOINTI

- Tutkimuksessani olenkin pyrkinyt pohtimaan, olisiko sääntelyä mahdollista tulkita siten, että työeläkeoikeuksiinkin voitaisiin soveltaa avio-oikeutta koskevia sääntöjä ja periaatteita (tutkimukseni luku 4)
- Lopputulemana olen päätenyt siihen, että **työeläkeoikeuksien osittaminen ei kuitenkaan ole mahdollista jo nykysääntelyä tulkitseamalla mm.**
 - aihe on monisyinen ja siihen sisältyy monimutkainen työeläkesääntely
 - työeläkeoikeuksien arvon määrittäminen vaikeaa
 - niitä ei ole mahdollista siirtää puolisoilta toiselle
 - oikeudenmukaisia ositustuloksia saataisiin vain varakkaimpien puolisoitten osituksissa.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

24

Lyhyesti eläkkeiden osituksessa aiheuttamista epätasapainoisista tilanteista

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

25

Erilaisia epätasapainotilanteita: erilaiset eläkeoikeudet

- Erilaisia eläkeoikeuksia kohdellaan osituksessa eri tavoin:

- > työeläkeoikeuksiin ei nykysääntelyn mukaan sovelleta avio-oikeutta koskevia määräyksiä, kun taas yksityisten eläkeoikeuksien osalta niin usein tehdään (ks. Tutkimuksen luku 5)
- > Tämä taas voi johtaa epätasapainoiisiin ositustilanteisiin silloin, jos puolisojen eläkeoikeudet ovat erilaisia siten, että yhden puolison eläkeoikeudet muodostuvat vapaaehtoisista eläkeoikeuksista, kun taas toisen puolison eläkeoikeudet muodostuvat lakisääteisistä työeläkeoikeuksista.
- > Ks. Esimerkiksi KKO 2016:67 (erityisesti Ruotsissa tästä aiheesta keskusteltu vilkkaasti 1970-luvulta lähtien).

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

26

Erilaisia epätasapainotilanteita: erisuuruiset työeläkeoikeudet

- Lisäksi on tilanteita, joissa kummankin puolison eläkeoikeudet muodostuvat työeläkeoikeuksista mutta **puolisoiden työeläkeoikeudet ovat erisuuruiset** ja siten epätasapainossa.
 - > työeläkeoikeuksiin ei sovelleta avio-oikeutta koskevia määräyksiä, niitä ei oteta osituslaskelmassa huomioon ja epätasapainoa ei siten lähtökohtaisesti voida korjata.
 - > Epätasapaino voi kuitenkin johtaa epäoikeudenmukaisiin ositustilanteisiin erityisesti silloin, jos puolisoitten liitto on ollut pitkä ja he ovat kumpikin parhaan kykynsä mukaan panostaneet yhteiseen talouteen.

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

27

Erilaisia epätasapainotilanteita

- Luvussa 6 tarkastellaan eläkkeiden osituksessa aiheuttamia epätasapainotilanteita sekä sitä
- missä määrin erilaisia epätasapainoisuuksia voidaan korjata sovittelusäännöksen (AL 103 b §) avulla.
- Luvussa päädytään siihen, että kummankinlaisia epätasapainoisia tilanteita on mahdollista korjata, mutta ei kaikissa tilanteissa.
- Tämä johtuu siitä, että sovittelu on mahdollista vain rajatuin keinoin (ks. AL 103 b § 2 momentti).

21.4.2023

OTT, käräjätuomari Tiina Väisänen

28

Osituksen sovittelusäännön mahdollisuudet

- Erilaisten eläkeoikeuksien epätasapainoa on mahdollista korjata, kun epätasapaino koostuu tasinkoa maksavan vahingoksi (ks. KKO 2016:67)
- Tutkimukseni väite on, että myös erisuuruisten työeläkeoikeuksien epätasapainoa voidaan sovittaa, jos keinot vain antavat siihen myöden.
- Vrt. vastaväittäjäni prof. Markku Helin, joka ei näyttäisi hyväksyvän viimeksi mainittua (LM 7–8/2022 s. 1442 – 1451)
- Huom! KKO 2016:67 ei koskenut viimeksi mainittua tilannetta!

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

29

Ruotsalainen ratkaisu erilaisten eläkeoikeuksien aiheuttamiin epätasapainotilanteisiin

- **Ruotsissa** aviovarallisuussäntely (ÄktB 10:3,3) mahdollistaa osituksen sovittelun siten, että erilaisten eläkeoikeuksien aiheuttamia epätasapainoja voidaan korjata.
- yksityinen eläkevakuutus voidaan jättää osituksen ulkopuolelle, jos sen huomioon ottaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, kun otetaan huomioon:
 - puolisojen taloudelliset ja
 - muut olosuhteet.

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

30

Muut ratkaisut erilaisiin epätasapainotilanteisiin

- **Norjassa** puolisoiden eläkeoikeuksien epätasapainoa voidaan korjata hyvityksen keinoin, jos pienemmän eläketurvan omaava puoliso joutuisi muutoin kohtuuttomaan tilanteeseen (el 61 b §:n).
- **Tanskassa** puoliso voi vaatia niin sanottua panoshyvitystä, jos hänellä on huomattavasti pienempi eläke kuin keskimäärin ja tämä johtuu siitä, että hän on avioliiton aikana ollut kokonaan tai osittain työelämän ulkopuolella perheen tai toisen puolison työn takia (ÆFL 44 §).
- Lisäksi hän voi vaatia niin sanottua kohtuullisuushyvitystä, jos avioliitto on ollut pitkä ja puolisoiden eläkkeissä on suuri ero (ÆFL 45 §).

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

31

Lopuksi

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

32

Lopuksi

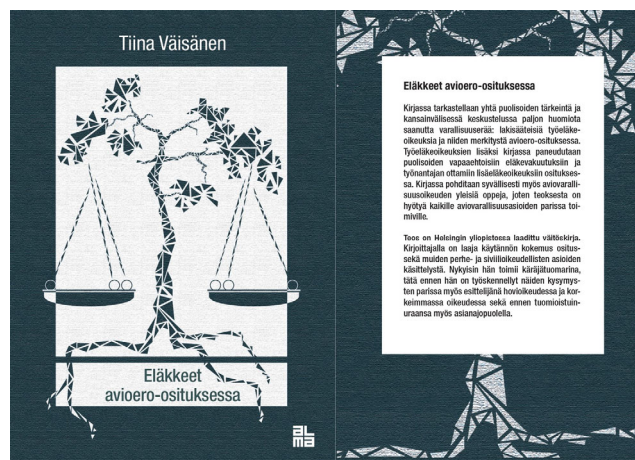
- Eläkkeet osituksessa on vaikea aihe, josta on Suomessa ennen tutkimustani keskusteltu vähän.
- Tutkimuksessani on tunnistettu erilaisia eläkkeiden aiheuttamia epätasapainoisia tilanteita, joita ei nykysääntelyn keinoin pystytty korjaamaan.
- Aiheesta olisi syytä käydä Suomessakin keskustelua ja pohtia mahdollisuutta korjata lainsäädännön keinoin ainakin kaikkein epätasapainoisimmat tilanteet.
- Malleja on löydettävissä esimerkiksi muista Pohjoismaista.

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

33

Lisätietoa kirjan sivuilta. Kirjaa myy Almatalent

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen

34

Kiitos!

Kysymyksiä, kommentteja
tiina.vaisanen@oikeus.fi

21.4.2023

OTT, kärjätuomari Tiina Väisänen